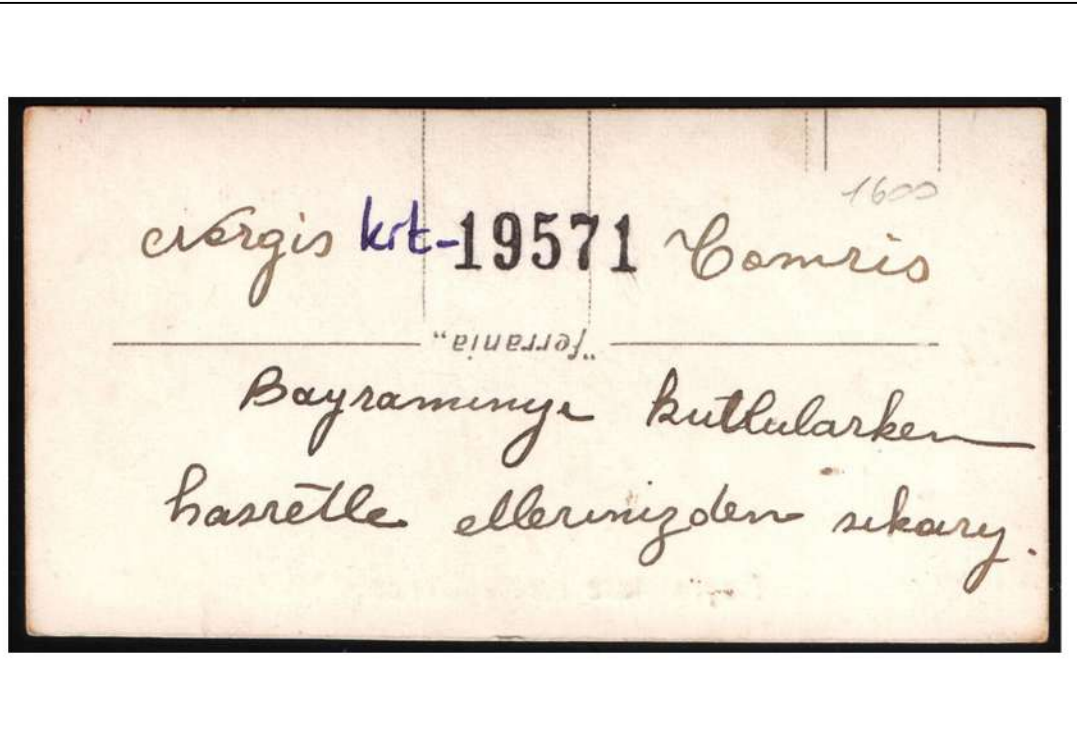

MANSİYON ÖDÜL - İZZET UMUT ÇELİK

Bir Kartpostalın Düşündürdükleri: İzmir'de Cumhuriyet'in Mekânsal Belleği

KENTİN MODERN TANIĞI: İZMİR PARAŞÜT KULESİ

Modernitenin ve onunla beraber şekillenen “modern” insanın değişimini okuyabileceğimiz nesnelere fotoğraf ve kartpostallar. 1839 yılında icat edilen ve ilk zamanlarda sabit bir mekâna ve güçlü bir varsılığa ihtiyaç duyan fotoğraf makinesi oldukça kısa bir süre zarfında taşınabilir ve ulaşılabilir bir buluş olmayı başarır. Bu buluşu evrensel anlamda etkin kılan argümana fotoğraf makinesinin gerçekliği yalnız bir dille ifade ettiği ve kanıt oluşturduğu iddiası olmuştur. İdeal bir fotoğrafın estetik olandan ziyade tarihsel bir anı yakalamanın peşinde olduğunu söyler John Berger

Fotoğrafla birlikte anmaya alışageldiğimiz kartpostalın anlattığıysa daha öncesine uzanır. Bu anlamda 18. yüzyılda kullanılan resimli ziyaret kartlarının kartpostalın öncüsü olduğu kabul edilir². Kartpostalların gündelik hayatta önemini artmasının, fotoğrafın yaygınlaşması ve okur-yazar oranının artmasıyla doğrudan ilişkisi vardır. Aslında fotoğrafa dair söylenecek her şeyin kartpostalda da karşılık bulunduğu görülebilir. Bu anlamda kartpostal da fotoğraf da zamana tanıklık ederler. Ancak kartpostalın fotoğrafa nazaran belge değerini kuvvetli kılanın, yazıyla birlikte ifade bulan işlevselliği olduğu yorumu yapılabilir. Kartpostal bir belge olarak dönemin kültürel ve coğrafi ortamının resmini sunar ve aynı zamanda bir propaganda aygıtına dönüşür. Tüm bunların dışında kartpostalın asıl güçlü yönü, zamanla kazandığı iletişim misyonudur. Uzakta olana duyulan özlemin ifadesi olarak hatırlama ve hatırlanma, haber vermek ya da haber almak gibi birçok halin üzerine inşa edilen bir ritüel söz konusudur.

Çalışmaya konu olan kartpostal yukarıda anlatılanları özetleyen bir yerde durmaktadır. İBB Atatürk Kitaplığı koleksiyonunda Krt_019571 envanter numarasıyla bulunan kartpostal, tarihsel bir anı yakalayan ve kişiselleşen bir ritüelin objesi olarak değerlendirilecektir. Tarihlendirilemeyen kartpostal bir bayram kutlama kartı olarak “Nergis ve Tomris” imzalı olarak gönderilmiş. “Bayramınızı Kutlarken Hasretle Ellerinizden Sıkaryz” mesajı benzer yaşlarda ya da statüde insanların birbirine hitabı olarak değerlendirilebilir. Kartpostalın yazılı yüzündeki bir diğer veri ise 1923 yılında üretime geçen İtalya'nın Ferrania (Liguria) şehrinde bulunan bir fotoğraf filmi üretim şirketinin kaşesidir. İtalya'da üretilen fotoğraf kağıdı üzerine baskı işlemi muhtemelen Türkiye'de gerçekleşmiştir.

Kartpostalın ön yüzünde ise “Bayramınız Kutlu Olsun” yazısına eşlik eden, üç farklı görsel bulunmaktadır. İkisi uzunlamasına dikdörtgen ve biri dairesel madalyon içine yerleştirilen görseller İzmir Kültürpark'ta bulunan Paraşüt Kulesi'ni göstermektedir. İzmir kent belleğinde önemli bir yeri olan kule, Türkiye'nin modernleşme pratiğinin de en önemli temsillerindedir. Modern Türkiye'nin bir propaganda aracı olarak da tarif edebileceğimiz Paraşüt Kulesi, bir taraftan da erken Cumhuriyet'in siyasal pratiğinde Sovyetler Birliği'yle olan temasının bir izleği olarak okunabilir. Kartpostaldaki fotoğraflar, farklı açılardan çekilen Paraşüt Kulesi'ni merkezine almaktadır. Kulenin hikâyesi Kültürpark ve İzmir Enternasyonal Fuarı'nın anlattığıyla kesşir. Bu anlatıları kısmen ve kronolojik olarak sıralayınca kentin katman haritasını okumak mümkündür. Kültürpark'ın inşa edildiği alan kaynaklarda “yangın yeri” olarak adlandırılmaktadır. Bu yangın yaklaşık dört gün sürmüş ve çoğunluğu Rum ve Ermenilere ait mahallelerin bulunduğu bölgelerde etkili olmuştur³. Günümüzde rekreasyon ve etkinlik işlevi taşıyan alan, bundan yaklaşık yüz yıl önce gerçekleşen bir hüznün topografyası üzerinde inşa edilmiştir. Bu alanın uzun bir süre atıl kalması ve kentin hem sağlık hem de asayişini tehdit etmesi üzerine dönemin terminolojisiyle bir “şenlendirme” projesi devreye girmiştir. Proje kapsamında 1933 yılında Moskova'da Gorki Parkı'nı gezen ve çok etkilenen İzmir Futbol Heyeti Fahri Reisi Suat Yurtkoru, izlenimlerini Behçet Uz'a sunmuş ve yangın yerinin Kültürpark'a dönüştürülmesi fikri şekillenmiştir⁴. Bu yıllar bir taraftan da İzmir Enternasyonal Fuarı için daha geniş bir mekâna ihtiyaç duyulan zamana denk gelmektedir. Böylece 1936 yılında görkemli bir törenle açılan Kültürpark, açıldığı sene gerçekleştirilen 6. İzmir Enternasyonal Fuarı'na ev sahipliği yapmış ve günümüze dek bu uluslararası etkinliğin değişmez mekânı olmuştur⁵.

Kültürpark'ta inşa edildiği günden bu yana işlev gören mekânlardan biri de Paraşüt Kulesi'dir. “İstikbal Göklerdedir” modern Cumhuriyet'i tarif eden en simgesel söylemlerden biridir. Tanrısal olana tahsis edilen gökyüzünü insanla tarif edilen bir mekâna dönüştürmek, modernitenin insan merkezli yaşam tasavvuruyla doğrudan ilişkili gibi görünmektedir. Bu anlamda kule bir taraftan asri insanın kendini gerçekleştirdiği bir mekâna dönüşür. Bu kulelerden bir diğerinin de eş zamanlı olarak Ankara'da inşa edilmiş olduğunu vurgulamak gerekir. İzmir Paraşüt Kulesi'nin esin kaynağı olduğu bilinen ve Moskova'daki Gorki Park'ta yapılmış olan kule de benzer şekilde sosyalizmin yeni insan inşası tahayyülünün bir metaforu olarak anlam kazanmıştır. Net bir tarihlendirme olmamakla birlikte 1950'li yılların sonunda güvenlik sebebiyle yıkılmış olan kulenin hatırası ise parkın ana giriş kapısı yakınında bulunan müzede “cazibe merkezi” başlığıyla sergilenmektedir⁵. Son söz olarak, anı değerinden koleksiyon değerine özel alandan kamusal alana uzanan çok katmanlı kimliğiyle kartpostalın, aynı zamanda herkesçe ulaşılabilir bir propaganda nesnesi olarak da anlam kazandığı söylenebilir. Çalışmanın konusu olan İzmir Paraşüt Kulesi, “kuleden atlamayana kız vermezler” söylencesine kadar kentin folklorunda yer bulmuş anlatısıyla günümüzde de işlevine devam etmektedir.

1 Berger, J. (2015). Bir Fotoğrafi Anlamak, Metis Yayınları, 2015, s.68.

2 Acar, S. (2019). Kartpostal, İnci Aslanoğlu İçin Bir Mimarlık Tarihi Dizimi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

3 Paşin, B., Yılmaz, A., Kılınc, K. (2015). Hatırlamanın ve Unutmanın Kentsel Sahnesi Olarak Kültürpark'ın Belleği, İzmir Kültürpark'ın Anımsa(ma)dıkları, İstanbul, s.22.

4 Zander, Y.P. (2015). İzmir Enternasyonal Fuarı pavyonları (1936-1940), İzmir Kültürpark'ın Anımsa(ma)dıkları, İstanbul, s.88

5 <https://www.behance.net/gallery/76252333/Virtual-parachute-tower-at-Gorky-park>